

Mafundisho ya Iktibasi katika *Utenzi wa Mtu Ni Utu* wa Ahmad Nassir Juma Bhalo (Ustadh Bhalo)

*Abdulrahim Hussein Taib Ali*¹

Ikisiri

Tumekuwa tukishuhudia matukio kadhaa ya kutoweka kwa utu miongoni mwa wanajamii duniani. Hata hivyo, kuna kazi za kifasihi ambazo zinashadidia kuenzi hazina hii ya falsafa ya utu ambayo imetawala maisha ya mwanadamu akiwamo Mwafrika. Kwa mantiki hii falsafa ya utu imekuwa ikijitokeza katika kazi nyingi za kifasihi ukiwamo *Utenzi wa Mtu ni Utu* ulioandikwa na marehemu Ahmad Nassir Juma Bhalo. Azma ya makala hii ni kuchunguza falsafa ya utu katika *Utenzi wa Mtu ni Utu* kwa kutumia mtindo wa iktibasi ambao ni mkabala unaotumia maandiko kutoka kwenye Kurani na Hadithi za Mtume Mohammad (S.A.W)² bila kutaja kwamba unatumia maandiko hayo. Makala hii imedhihirisha kwamba mafundisho yote yaliyoibuliwa katika utenzi huu kama vile tawheed, nasaha, upendo, mazingatio, unyumba, urafiki na zinduko yameandikwa kwa mfumo wa iktibasi. Mfumo huu hutumia Kurani Tukufu na Hadithi za Mtume (S.A.W) bila kusema ni Kurani au Hadithi za Mtume.

1.0 Utangulizi

Kazi ya fasihi huzungumzia kaida fulani zinazohusiana na binadamu. Msingi wa kazi ya fasihi hubeba dhana ya kuamrisha mema na kukataza maovu. Kama inavyofahamika kuwa miongoni mwa dhima za fasihi katika jamii husika ni kuelimisha – fasihi hukusudia kuelimisha hadhira, kudumisha maadili katika jamii kwa kuelekeza, kuonya, na kunasahi hadhira jinsi ya kufuata mwelekeo unaokubalika katika jamii. Fasihi pia hulenga kufurahisha, kutumbuiza, kulisimua hadhira, kuhifadhi mila, tamaduni, itikadi na kuunganisha jamii. Fasihi huleta watu pamoja na kukuza uwezo wa kufikiri ili kupata suluhisho. Aidha, utanzu wowote ule wa fasihi uwe fasihi simulizi (semi, nyimbo, hadithi, na sanaa za maonesho) au fasihi andishi (riwaya, tamthilia na ushairi) huwa na kazi maalumu ya kuamrisha mema na

---

¹ Mhadhiri Mwandamizi, Idara ya Fasihi, Lugha na Isimu Jamii, Kitivo cha Sanaa na Sayansi ya Jamii, Chuo Kikuu cha Egerton, Njoro, Kenya. Barua pepe: husseintaibali@gmail.com

² Swalallah Alyihi Wasalaam

kukataza maovu katika jamii; huu ndio msingi uliojenga fasihi. Hakuna kazi ya fasihi ambayo imejikita katika kufanya kinyume na dhima kuu za fasihi. Iwapo kazi ya fasihi itakwenda kinyume na dhima hizo basi fasihi ya aina hiyo tunasema imepotoka.

Fasihi ni chombo muhimu katika kufungamana na mwanadamu katika maisha yake ya kila siku. Ushairi (kama vile mashairi na tenzi) umekuwa na unaendelea kuwa chombo muhimu cha kugusa nyoyo za watu unapofikisha ujumbe wake. Tafiti mbalimbali zilizofanywa na zinazoendelea kufanywa juu ya utanzu wa ushairi zimekuwa ni mweka muhimu kwa jamii. Hata hivyo, tafiti nyingi zilizofanywa zinahusu tenzi za kimapokeo za kale kama vile *Utenzi wa Hamziya*, *Utenzi wa Al-Ikishafi* na *Utenzi wa Mwanakupona* kuliko tenzi zinazotungwa katika karne ya 21. Hali hii ilitokana na kwamba hapo zamani tenzi zilikuwa zikitungwa kwa wingi kuliko sasa, ukilinganisha na utunzi wa mashairi. Tenzi za kale huwa zinafuata arudhi ya ushairi kama vile urari wa vina na mizani. Sifa nyingine bainifu ya tenzi za kale ni kwamba huanza kwa kutaja majina na sifa za Allah (S.W), jina la Mtume Muhammad (S.A.W) na swahaba zake wanne, na hubeba maudhui ya kidini. Hivyo basi, kutokana na ushahidi wa tafiti nilizozipitia na hoja ya Beja na Mwinyifaki (2013), ipo haja ya kuchuguza tenzi zilizotungwa na watunzi wa kimapokeo wa karne hii ya ishirini na moja. Lengo hasa ni kuchunguza iwapo zinaendeleza mafundisho ya dini katika wakati tulionao. Lengo lingine la kuandika makala hii ni kuthibitisha kuwa kuna njia tofauti za kutoa mahubiri na mafundisho ya Uislamu pasi na kutumia mimbari msikitini. Miongoni mwa njia hizo ni kupitia tenzi zilizoandikwa kwa mfumo wa iktibasi ambao hutumia Kurani Tukufu na Hadithi za Mtume (S.A.W) bila kusema ni Kurani au Hadithi za Mtume. Utenzi tuliouchagua ni *Utenzi wa Mtu ni Utu* (1979). Huu ni utenzi uliotungwa na marehemu Ahmad Nassir Juma Bhalo maarufu kama Ustadh Bhalo.

Kwa mwongozo wa mkabala wa iktibasi, mbinu iliyotumika kukusanyia data ni kudurusu matini kwenye Kurani pamoja na kazi za mwaandishi, na masimulizi yaliyotolewa na wataalamu mbalimbali kumhusu Ahmad Nassir Juma Bhalo na uandishi wake. Matokeo ya tafiti kuhusiana na tenzi hizi yamebainika kupitia lugha yake ya ukwasi na yenye mvuto pamoja na maudhui kutimiza dhima ya fasihi katika kuonya, kuakisi, kurekebisha na kuburudisha. Makala hii imegawanyika katika sehemu kuu sita: Sehemu ya kwanza ni utangulizi, inayofuatiwa na sehemu ya pili inayohusu wasifu wa mwandishi Ustadh Bhalo. Sehemu ya tatu inahusu athari ya ushairi wa Kiarabu katika ushairi wa Kiswahili. Sehemu ya nne inafafanua iktibasi kama mkabala wa Kiislamu katika kuchanganulia kazi za fasihi, sehemu ya tano inaelezea mafundisho ya Uislamu yanayojitokeza katika *Utenzi wa Mtu ni Utu* na sehemu ya mwisho ni hitimisho

Historia Fupi na Wasifu wa Ahmad Nassir Juma Bhalo (Ustadh Bhalo)

Ahmad Nassir Juma Bhalo, mshairi na tabibu, alizaliwa tarehe 27/5/1936 mtaa wa Kuze Mombasa. Alipotimiza miaka 80 alifanyiwa hafla maalumu ya kumuenzi kwa kazi alizofanya katika kukitangaza Kiswahili kupitia utunzi wake. Hafla hii ilifanyika Machi, 2016 katika ukumbi wa RISEA Mombasa. Hafla ilijulikana kama “Miaka 80:

Wasifu wa Mshairi Ahmad Nassir Juma Bhalo.” Hafla hii ilipata bahati ya kuhudhuriwa na maprofesa mashuhuri wa lugha ya Kiswahili na Uswahili akiwamo Profesa Mohammad Abdulaziz ambaye ni miongoni mwa waliotoa wasifu wa Bhalo. Alisimulia kwamba Bhalo ni Mswahili, upande wa baba ni Mtangana na upande wa mama ni Mkilindini (Mtangana na Mkilindini ni miongoni mwa makabila ya asili yanayopakikana Mombasa). Alipokuwa mdogo alisoma chuoni/Madrassa tul Atfali Al-Isilamiya. Hapo chuoni alipata mafunzo muhimu kwa Sheikh Ahmad Mohamed Matano ambaye alikuwa babu yake. Alisoma Kurani na mafundisho ya maadili ya Kiislamu. Inaelezwa kwamba Sheikh Matano alikuwa na elimu kubwa. Bhalo alienda kujiunga na *Arab Boys* (kwa sasa inajulikana kama *Sereni Primary School* iliyoko mjini Mombasa, Kenya). Miongoni mwa walimu wake waliomfunza ushairi ni Sheikh Ahmad Basheikh bin Hussein aliyekuwa mshairi maarufu katika kipindi hicho. Hii inathibitisha kuwa umahiri na utunzi wa fani hii ya mashairi na tenzi aliokuwa nao Bhalo aliupata kupitia mikono ya magwiji hawa. Mafunzo aliyopata kutoka kwa walimu wake yalimwezesha kuwa *twalib elimu* – mtafutaji elimu na kumfanya pia kuwa tabibu, mtaalamu na gwiji katika kutunga mashairi, utamaduni wa Mswahili na historia ya Waswahili na lugha yao.

Profesa Abdulaziz anaendelea kusimulia kwamba Bhalo alikuwa na tajriba kubwa ya lugha ya Kiswahili na hakuwa mtu mwenye tamaa. Bhalo alijituma zaidi katika utunzi wa kazi mbalimbali za uandishi. Hakuwa kama watunzi wengi wa kisasa ambao kazi zao nyingi ni kutafuta pesa. Alijali sana utu kuliko kitu. Profesa Abdulaziz anaelezea kuwa kazi alizoandika Bhalo zinasomwa katika vyuo vikuu mbalimbali duniani. Aidha, kazi zake pia zinapatikana katika maktaba za vyuo mbalimbali duniani kama vile Marekani, Uingereza, Japani, Ujerumani na baadhi ya nchi za Afrika. Mbali na utunzi wa mashairi na tenzi, Bhalo alikuwa mchoraji. Aidha, alifanya kazi katika Idara ya Railway Mombasa, Nyali Bridge na Kenya Advertising.

Profesa Rocha Chimera akiwa miongoni mwa waalikwa katika hafla hiyo, anaelezea kwamba, kazi za Bhalo ndizo zilikuwa za mwanzo kufundishwa katika vyuo vya Kenya. Profesa Chimera anasimulia kuwa wao ndio wanafunzi wa kwanza katika Chuo Kikuu cha Kenyatta miaka ya sabini kusoma Kiswahili. Miongoni mwa vitabu walivyovisoma ni *Malenga wa Mvita* kilichoandikwa na Bhalo. Inaaminika kwamba Bhalo alikuwa mwalimu wa wengi. Watunzi wengi wa mashairi na tenzi chipukizi wameathiriwa na utunzi wake katika kazi zao.

Nduguye Bhalo, Abdulatif Abdalla, mtunzi wa *Sauti ya Dhiki* pia ni miongoni mwa wataalamu waliopata fursa ya kutoa wasifu wa Bhalo. Anaeleza kuwa Bhalo, japo alikuwa akitumia Kimvita, pia alikuwa anazifahamu lahaja zote kumi na saba za Kiswahili zinazozungumzwa upwa wa Afrika Mashariki. Abdalla anasimulia kuwa katika siku zake za utotoni Bhalo alikuwa akijibizana na vijana wenzake kutoka Pate, Siu na Lamu kwa lahaja za kwao tena kwa njia ya ngonjera. Naye Abdulrahim Mahfudh anamtambua Bhalo kama mwalimu wake, alimfunza jinsi ya kuchanganua na kupata maana ya msamiati na istilahi za kale zilizotumiwa katika mashairi na tenzi za kale.

Bhalo ni mshairi maarufu Afrika Mashariki. Katika uhai wake ameweza kuandika vitabu kadha ambavyo hadi leo vinatumika katika shule, taasisi, vyo na sehemu mbalimbali ulimwenguni. Miongoni mwa vitabu maarufu alivyoandika ni:

- a) *Gnomic Verses in Kiswahili* (University of Wisconsin Press, 1966);
- b) *Malenga wa Mvita* (Oxford University Press, 1971);
- c) *Taa ya Umalenga* (Mhariri) (Kenya Literature Bureau, 1978)
- d) *Utenzi wa Mtu ni Utu* (MacMillan, 1979).

Malenga wa Mvita ni miongoni mwa vitabu vilivyopata tuzo ya Kenyatta Prize for Literature. Diwani hii imeandikwa kwa lahaja ya Kimvita na kutambulisha maisha ya Mswahili. Uandishi wa kazi zake nyingi ulifungamana na mafundisho ya dini ya Kiislamu katika mfumo wa iktibasi. Kutokana na weledi huu, makala hii imeazimia kuchunguza mafundisho ya dini ya Kiislamu katika *Utenzi wa Mtu ni Utu*.

Ustadh Bhalo aliaga dunia tarehe 15/1/2019, baada ya kuugua maradhi ya mapafu kwa muda mfupi. Atakumbukwa na wapenzi wa lugha ya Kiswahili kutokana na mchango wake kupitia tasnia ya utunzi wa mashairi/tenzi uliomfanya kutwikwa vyeo vya Ustadh na Malenga. Marehemu alizikwa katika maziara ya Wakilindini eneo la Ganjoni, Mombasa, Kenya.

2.0 Athari ya Ushairi wa Kiarabu/Kaswida katika Tenzi za Kiswahili

Ushairi wa Kiswahili una historia ndefu na inaaminika kuwa chimbuko lake ni fasihi simulizi ya Waswahili, kwa hivyo, ushairi wa Kiswahili ni mkongwe, mara nyingi huitwa ‘ushairi jadi’ (Beja na Mwinyifaki, 2013). Hata hivyo, ushairi huo kupitia kipera chake cha utenzi ulipata athari kubwa kutoka kwa ushairi wa kaswida kimuundo na kimaudhui. Hoja hii inaelezwa pia na Shahid (1980) kuwa tenzi za Kiswahili ziliathiriwa sana na ushairi wa Uarabuni ulioitwa kaswida, uliochimbuka mnamo miaka ya 500 BK. Hiki ni kipindi cha kabla ya majilio ya Uislamu. Kaswida nyakati hizo zilikuwa ni ushairi ambao ulihusu maudhui mengi na yenye malengo tofautitofauti kuhusiana na mazingira ya jangwani, kama alivyoyaona mtunzi. Msanii maarufu aliyerejelewa wakati wa chimbuko la kaswida ni Imrul Qais. Kaswida zake zilifuata arudhi yenye vina na mizani na msamiati teule ulioeleza mazingira ya jangwani.

Kufikia karne ya sita (550 BK), ushairi wa Kaswida ulianza kutumika kama wasifu na ukaendelezwa hadi majilio ya Uislamu. Hii ina maana kwamba Mtume Muhammad (S.A.W) alipoleta Uislamu alikuta ushairi upo. Mbali na Imrul Qais kulikuwako pia washairi mashuhuri na mahiri katika makabila ya Waarabu kama vile Immil Zuheer bin Khaab, Hassan bin Thabit na Farazdak. Mtume Muhammad (S.A.W) aliwatumia washairi hawa kuwahamasisha wanajeshi wake wakati wakienda katika Vita vya Jihadi (Bohar Muslim, 2005). Kutokana na maelezo haya inabainika kwamba ushairi ulianza kutumika kitambo kama chombo cha dini ya Kiislamu katika kupitisha maudhui ya kidini kwa waumini wake.

Kwa kutumia kaswida/ushairi, maudhui ya kidini yalipitishwa tangu wakati wa Mtume Muhammad (S.A.W) na baada ya kufariki. Maudhui hayo ni: Mosi, mafundisho ya ufunuo wa Allah (S.W) kwa mwanadamu kuhusu kiyama kwa wasioamini kama

inavyodhihirika katika Kurani Tukufu na Sunnah – (Sunnah ni yale mambo aliyoyafanya Mtume Mohammad (S.A.W) wakati wa uhai wake. Aidha, neno hili limejengwa na maana zifuatazo. (i) *Failiyyu* ni matendo aliyofanya Mtume Mohammad (S.A.W), (ii) *Qauliyyu* ni maneno aliyosema Mtume Muhammad (S.A.W) kwa wafuasi wake, na (iii) *Takririyyu*, yaani kimya alichotumia Mtume Muhammad (S.A.W) kuashiria kukubalika kwa jambo ambapo kama jambo halikuwa zuri Mtume angalisema kuwa si zuri. Pili, kaswida ilitumika kuelezea na kuhamasisha waumini juu ya Vita vya Jihadi na dhana ya kuhiji. Tatu, Kaswida ilitumika kuelezea sifa na safari ya uhamiaji wa Mtume Muhammad (S.A.W) kutoka Makka hadi Madina. Kwa hivyo, kwa mantiki hii, kaswida katika jamii ya Waswahili tayari ina majukumu ya kuhamasisha watu juu ya Uislamu (Beja na Mwinyifaki, 2013). Tunathubutu kusema kuwa watunzi wenye mapokezi ya kidini aghalabu hudhihirika kutoka kwenye tungo zao.

Tungo/tenzi nyingi zenye upokezi wa kidini huelezea hisia za kidini. Njia au mfumo mbadala wa kuhubiri dini siku hizi umekuwa maarufu si katika dini ya Uislamu tu, hata dini nyingine. Lengo hasa ni kuwavutia na kuwanasihi waumini wa dini husika kurudi katika kutekeleza mafundisho ya dini.

Historia inaelezea kuwa ujio wa baadhi ya makabila ya Waarabu Afrika Mashariki ulitokea baada ya kifo cha Mtume Muhammad (S.A.W) wakati ulipobuniwa mfumo wa uhalifa. Baada ya mahalifa wanne (Abubakar, Umar, Othman na Ali Radhi-Allah anhum), uhalifa ulianza kuyumba wakati wa kipindi cha Ummayad (661 -750). Katika kipindi cha uhalifa wa Abbasid mwaka 1250, kulizuka vita vya uhalifa miongoni mwa koo nyingi zilizopinga au kuwania uhalifa. Ni wakati wa vita hivi vya uhalifa ndipo koo nyingi za Waarabu zilizotorokea Afrika Mashariki na kuishi huko kabisa. Baadhi ya koo hizo ni Maawiya waliohamia Lamu, Nabhanny waliohamia Pate na ukoo wa Sayyid kutoka Hadhrami waliohamia visiwa vya kusini kama vile Zanzibar (Salim, 1973). Uhamiaji kwa wingi wa koo za Waarabu ambao walikuwa ni Waislamu ulileta athari kubwa katika taratibu za maisha na utamaduni wa Waswahili (Salim, 1973). Waarabu hawa walileta dini ya Kiislamu na ushairi wa kaswida ambao ulikuwa unatumia kuelezea maudhui ya dini ya Kiislamu huko Uarabuni. Kaswida walizoleta zilitafsiriwa kwa Kiswahili na kuandikwa kwa hati za Kiarabu. Tafsiri za Kaswida ziliingia katika fasihi ya Waswahili kama tenzi/tendi. Baadhi ya kaswida zilizotafsiriwa kama tenzi ni kaswida “Umma ul Qura” ambayo ilitafsiriwa na Sayyid Aidarus mwaka 1749, na ukajulikana kama *Utenzi wa Hamziya*. Utenzi huu ulibeba maudhui ya kumsifu Mtume Muhammad (S.A.W) (Shahid, 1980).

Waarabu walipokuja walileta pia lugha na hati za Kiarabu. Hati za Kiarabu zilifanya tungo za Kiswahili, zikiwamo tenzi, zianze kuandikwa kwa Kiswahili kwa kutumia hati hizo. Elimu, maarifa na maandishi yaliyoletwa na Waraabu yalifanya kaswida kutafsiriwa na kuingizwa katika fasihi ya Waswahili kama tenzi. Hali hii iliimarisha utunzi wa tenzi miongoni mwa Waswahili. Hivyo, tenzi nyingi zilitungwa, kwa mfano, *Utenzi wa Tambuka*, *Utenzi wa Fatuma*, *Utenzi wa Mwanakupona*, *Utenzi wa Al-Inkishafi* na *Utenzi wa Fumo Liyongo*. Maudhui yake yalibusu dini ya Kiislamu.

Dini ya Kiislamu ilipoletwa kwa Waswahili ilipokelewa. Waswahili walijifunza Uislamu katika madrasa/chuoni. Aidha, walisoma Kurani Tukufu, Sunnah za Mtume Mohammad (S.A.W), lugha ya Kiarabu, fiqih³ na mafundisho mengine ya Kiislamu. Waswahili waliohitimu na kubobea katika Uislamu walijulikana kama *ulamaa* (maulamaa). Ni maulamaa hawa ambao baadhi yao waliibuka kama watunzi wa tenzi za Kiswahili zilizosheheni maudhui ya dini ya Kiislamu. Kwa mujibu wa Shahid (1980) na Beja na Mwinyifaki (2013), sababu ya kusheheni maudhui hayo ya kidini ni:

- a) Tafsiri za Kaswida kutoka Uarabuni ambazo zilitumiwa kufafanua dhana za dini ya Kiislamu, zilichukuliwa na watunzi Waswahili kama tenzi na kuenziwa na Waswahili wote hasa kwa sababu ya kubeba maudhui yanayowalenga kimaisha.
- b) Watunzi, kama vile Sayyid Nassir, walikuwa maulamaa waliohitimu mifumo ya dini ya Kiislamu katika madrasa.
- c) Uislamu ulipoanza kukithiri miongoni mwa Waswahili uliathiri utamaduni na taratibu za maisha ya Waswahili. Hivyo basi, Uislamu ulichukuliwa na Waswahili kama mwongozo kamili wa taratibu za maisha yao.

Hivyo basi, athari hizi za ushairi wa Kiarabuni/kaswida zilisababisha tenzi zilizotungwa na watunzi wa Waswahili kuakisi maisha ya Mswahili na dini ya Kiislamu. Ushahidi wa haya tunauona katika tenzi za kale na hata baadhi ya tenzi za wakati wa sasa kama *Utenzi wa Mtu ni Utu* ulioandikwa na Ahmad Nassir Juma Bhalo (Ustadh Bhalo).

4.0 Mkabala wa Iktibasi

Mkabala wa Iktibasi umetokana na Uislamu. Uislamu ni dini na ni mkusanyiko wa kanuni za maisha ambao Allah (S.W) ameutoa kwa ajili ya kumuongoza mwanadamu katika njia iliyonyooka. Uislamu ni mfumo wa maisha ya mwanadamu unaosisitiza mafundisho ya dini ambayo yamegawanywa katika sehemu kuu nne:

- a) Nguzo za Uislamu
- b) Nguzo za Imani
- c) Nguzo za Ihsani
- d) Maadili ya dini ya Uislamu (kuamrisha mema na kukataza maovu) (Taib, 2004).

Kama tulivyotangulia kusema, iktibasi ni mfumo ambao hutumia Kurani Tukufu na Hadithi za Mtume (S.A.W) bila kusema ni Kurani au Hadithi za Mtume. Uchanganuzi wa makala hii ulijikita katika sehemu ya nne ambayo ni Maadili ya dini ya Kiislamu ambayo ni mambo yote yaliyomo na yanayotajwa katika Kurani Tukufu, Hadithi za Mtume (S.A.W), kauli za mahalifa rashidun⁴ wanne (Abubakar, Omar, Uthman na Ali

³ Fiqih ni somo la msingi kujua mambo ya sharia katika dini ya Kiislamu.

⁴ Mahalifa rashidun ni viongozi waliosimamia uongozi wa dini ya Uislamu baada ya kufa mtume Muhammad (S.A.W.).

– RadhiaAllahu Anhum) na kauli za wanazuoni waliobobea katika mafundisho ya dini yenye kulenga kuamrisha mema na kukataza maovu.

Kwa msingi huu, makala hii inaonesha jinsi mtunzi wa *Utenzi wa Mtu ni Utu* alivyochota moja kwa moja vifungu mahususi kutoka Kurani Tukufu na Hadithi za Mtume (S.A.W). Vifungu hivyo vilihusishwa na miktadha halisi ya maisha ya jamii kwa njia ya ubunifu kama namna moja ya kutumia fasihi kueneza dini ya Kiislamu miongoni mwa Waswahili ambao wengi wao ni Waislamu. Kadhalika, msingi huu wa Mkabala wa Uislamu utatuonesha jinsi fasihi inavyoweza kuwa chombo mwafaka cha kuhubiria mafundisho ya dini ya Kiislamu kwa watu binafsi na jamii kwa jumla.

Hivyo, mbinu ya kutumia tenzi ambazo zinabeba mafundisho ya Uislamu zinachukua nafasi ya ziada katika kujifunza dini kwa wale ambao pengine hawafahamu kusoma Kurani Tukufu. Pia, kuwapata Waislamu ambao hawapati fursa ya kuhudhuria mafundisho ya dini katika mikusanyiko tofauti kama vile misikitini, viwanjani, katika mihadhara, ijitimai⁵ na kadhalika.

5.0 Mafundisho ya Uislamu katika *Utenzi wa Mtu ni Utu*

Utenzi wa Mtu ni Utu una sifa za kimapokeo na umetungwa kwa umahiri na ustadi kwa lahaja ya Kimvita. Mtunzi amejitahidi kwa kiwango cha juu kuzingatia vina na mizani iliyo sawia katika beti zote 457 (mia nne hamsini na saba).Bhalo anajaribu kutekeleza amri ya Allah (S.W) isemayo, “Napatoke kikundi katika nyinyi ambao, kazi yao itakuwa ni kuamrisha mema na kukataza maovu (Kurani: 3:104). Naye Mtume Muhammad (S.A.W) katika hadithi yake anasema “Fikisha (kwa wengine) japo aya moja uliyoifahamu ili watu waweze kufaidika nayo” (Ibn Majah). Ujumbe huu wa kujitolea kuwa miongoni mwa watakaokumbusha na kufikisha chochote katika dini chenye manufaa kwa Muislamu au kwa asiye kuwa Muislamu ni kazi ya kila Muislamu kutekeleza. Bhalo baada ya kufahamu amri hiyo kutoka kwa Allah (S.W) na Mtume (S.A.W), akabeba jukumu hilo la kufikisha mafundisho ya dini kwa wengine. Ushahidi wa haya tunauona katika dibaji ya kitabu chake (uk. 1) aliposema “Jambo la kwanza lililowajibika lililo muhimu mno na lipasalo zaidi kuliko mengine ni kudhihirisha itikadi ya imani yangu niliyonayo katika kitovu cha nafsi yangu kama ipasavyo kutekelezwa na mtu yeyote aliyepambika kwa uelekevu na uwelevu wa mambo na ambaye mazingira yake yameambatana mno na mwenendo wa upendeleaji wa kila jema lipasalo kutekelezwa na mwana–damu yeyote apendekezaye kwa mwana-Adamu wake.” Maelezo haya ya Bhalo yanadhihirisha wazi kuwa yeye ni muumini wa dini ya Kiislamu na isitoshe anawatakiwa wanadamu wafanye mambo mema.

Katika dibaji ya kitabu hiki, Khan anaeleza, “...makusudio ya Ustadh Bhalo ya kutunga *Utenzi wa Mtu ni Utu* ni kutaka kuwajuza watu madhumuni yake. Khan anaendelea kuelezea kuwa, Bhalo amefuata ule msemu wa Waswahili usemao: ‘Mtu ni utu’. Maana ya utu ni nini? Ni mkusanyiko wa sifa nzuri ambazo mtu anawajibika awe nazo na zimpambazo mbele ya wenzake. Si rahisi kuzitaja sifa zote zinazompamba mtu

⁵ ni mkusanyiko wa waumini wa Waislamu wakitolewa mahubiri ya lugha.

hata kufika daraja hii ya utu kwa sababu ni nyingi mno. Hata hivyo Ahmad Nassir amezitaja baadhi tu ya sifa zenyewe katika utenzi huu”. Sifa hizo ni: upendo, unyumba na urafiki.

Tunachanganua *Utenzi wa Mtu ni Utu* huku tukirejelea dhamira hii ya mtunzi kuhusu dini kupitia sifa za utu - upendo, unyumba na urafiki na mafundisho mengine yaliyofungamana na Uislamu kwa kutumia mfumo wa iktibasi kama ifuatavyo:

5.1 Tawheed/Kumpwekesha Allah (SW)

Katika Uislamu kumpwekesha Allah (S.W) ni kumfanya Allah kuwa mmoja au kumfanyia yale yanayomstahiki peke yake. Ni jambo la msingi katika imani ya Muislamu, ikiwa hana Tawheed iliyo kamili basi Uislamu wake pia huwa na upungufu au hata kutoka katika Uislamu. Imani hii ya mtunzi Ahmad Nassir Juma Bhalo imedhihirika katika utenzi huu katika ubeti 1-12. Kwa mfano, katika beti hizo (1-2) mtunzi anaanza kwa kumtaja Mwenyezi Mungu (S.W) na kushuhudia kuwa Mtume Muhammad (S.A.W) ni mtume wa Allah (S.W).

Kwa jina lako Moliwa
Mikono naiyenuwa
Kukuomba Mwenye quwa
Mpaji wa kulla ndiya
(Ubeti 1)

Ni wewe pweke Wahidi
Ni wewe pweke Wadudi
Na Mtume Muaham’ad
Nabiyullah Nabiya.
(Ubeti 2)

Mtunzi anaanza kwa kutanguliza nguzo ya kwanza ya Uislamu kwa kutaja jina la Mwenyezi Mungu (S.W) na kushuhudia kuwa Mtume Muhammad (S.A.W) ni nabii wa Allah (S.W). Kulingana na tawheed ya mtunzi, tunashuhudia akinyanyua mikono yake kumuomba Allah ampe *quwa* – yaani nguvu. Mtunzi anafahamu fika hakuna anayestahiki kuombwa ila Allah (S.W) na hii ndiyo tawheed ya kweli. Ushahidi wa haya tunauona katika Kurani isemayo “Wewe peke Yako tunakuabudu na kwako Wewe tunataka msaada” Kurani (Surah: 1:5). Aidha, kama ilivyo katika akida na desturi ya Mwislamu anapotaka kuanza jambo lolote huanza kwa kutanguliza jina la Allah (S.W) ili kupata baraka. Kinyume chake basi jambo huwa na mkono wa shetani na kukosa baraka.

Mtunzi ametumia maneno yenye asili ya Kiarabu kama vile *quwa*, *Wahidi*, *Wadudi* na *Nabiyullah*. Neno *Wahidi*- ni jina la Allah lenye maana ya mmoja; *Wadudi*-nalo pia ni jina la Allah lenye maana mwenye kupenda waja wake; na *Nabiyullah*-lina maana ya Mtume wa Mwenyezi Mungu (S.W). Hivyo basi, tunashuhudia kwamba, athari ya mafundisho kutoka Kurani Tukufu na Hadith za Mtume (S.A.W) zinaonekana sana katika *Utenzi wa Mtu ni Utu* kupitia beti hizo hapa juu.

5.2 Nasaha

Mtunzi amelielezea fundisho la nasaha katika miktadha mbalimbali. Katika ubeti wa 13 anawakumbusha watu kutenda mema. Kadhalika, anatoa nasaha kwa mwanadamu

asighurike na dunia (ubeti, 14), kuwakumbusha watu kufanya yalo mema (ubeti, 39-45), na anahimiza watu wafundishane elimu yenye manufaa (ubeti, 46-54). Vilevile, katika beti hizi za kuhimiza umuhimu wa elimu, mtunzi anatuonesha njia za kudhibiti elimu kwamba, elimu inayoandikwa ndiyo itakayokaa kwa muda mrefu. Utabaini kwamba nasaha anazoelezea Bhalo msingi wake ni Kurani Tukufu na Hadithi za Mtume Muhammad (S.A.W). Kwa mfano, katika ubeti wa 13 mtunzi anatongoa haya yafuatayo:

Napenda nambe na waja
Kwa mambo yenye natija
Niweeleze moja moja
Wapaate kuzingatiya (ubeti 13).

Yanayoelezwa katika ubeti wa 13 yanatokana na mafundisho ya Uislamu ambayo tunayapata katika Kurani Tukufu. Allah (S.W) anasema, “Kumbusha huenda ukumbusho ukawafaa wenye kuamini” Kurani (Surah: 51:55). Nasaha anazotoa mtunzi hapa anataka kuwakumbusha wanadamu mambo ambayo yatawaletea manufaa katika maisha kama aya katika Kurani Tukufu inavyohimiza.

Aidha, mtunzi anatuusia tena tusighurike na dunia kwani si ya kuitegemea. Haya yanapatikana katika ubeti ufuatao:

Nambe nao kwa utenzi
Malimwengu ni mazinzi
Na duniya ni upinzi
Wache kuitegemeya (ubeti 14).

Mafundisho tunayopata katika ubeti huu ni kwamba, dini ya Uislamu imemtahadharisha mwanadamu juu ya dunia kuwa ni pahali pa mchezo na upuuzi. Allah (S.W) anatutahadharisha kwa kusema, “Na maisha ya dunia hii si kitu ila ni mchezo na upuuzi” Kurani (Surah: 6:32; pia Surah: 29:64; na Surah: 42: 38). Kinachoelezwa katika aya hizi tulizoziainisha ni kwamba haya maisha ya duniani si chochote ila ni starehe yenye ukomo. Watu walioghafilika wanapumbazika kama wanavyopumbazika watoto wadogo. Wanacheza kwa muda fulani na kisha wanatawanyika. Hivyo basi, ujumbe unaopatikana hapa ni kwamba mja awe na tahadhari asije akaghurika akakosa mazuri ya akhera.

Kadhalika, Bhalo katika mafundisho yake kuhusu umuhimu wa elimu na jinsi ya kuhifadhi elimu hiyo anaeleza katika beti zifuatazo:

Jambo ukiliandika	Sasa bora mbele yetu
Huzidi kudhibitika	Ni mtu kujuwa kitu
Lakini kutamka	Akawafunza na watu
Hupata wa walosikiya	Na wao wakatumiya
(ubeti 47)	(ubeti 48)

Tukirejelea katika Uislamu, elimu ni jambo linalohimizwa sana na hivyo kupewa kipaumbele. Katika Uislamu uthibitisho wa umuhimu wa elimu unapatikana katika

Kurani Tukufu aya tano za mwanzo katika Sura-tul Al-Alaq kuteremshwa na Allah (S.W) (taz. Kurani: Surah, 96: 1 - 5). Aidha, katika ubeti wa 47, falsafa ya mwandishi kuhusu kudhibiti elimu imetokana na maneno ya Mtume (S.A.W) aliposema “Idhibitini elimu kwa kuiandika.” Ama katika ubeti wa 48 mawazo ya Bhalo yanarejelea Hadithi ya Mtume (S.A.W) isemayo, “Mbora wenu ni yule mwenye kujifunza Qur’an na akaifundisha.” Hivyo, mwandishi anafuata *sunnah* ya Mtume (S.A.W) ya kunasihi watu wafundishe wengine walichojifunza ili wapate kuwa watu bora mbele ya Allah (S.W). Kwani mtu aliyejifunza na kisha kuwafunza wengine ataendelea kupata thawabu hata baada ya kufa; na huu ndio ubora wa mja uliokusudiwa katika Hadithi hiyo ya Mtume (S.A.W).

5.3 Upendo

Miongoni mwa sifa za utu ni kuwa na upendo. Upendo umefafanuliwa katika baadhi ya beti za *Utenzi wa Mtu ni Utu*. Bhalo ameorodhesha sifa kadhaa za mtu kuwa nazo ili kuupata upendo. Miongoni mwa sifa hizo za upendo ni kujiepusha na dhana (ubeti 61-62), kuwa na mapenzi ya kweli (ubeti 70-71), kujiepusha na matusi (ubeti 70-71; 95 - 96), kutokuwa na fitina (ubeti 72), kuwa na tabia njema (ubeti 73 – 89; 145 -152), kuhimiza amani (ubeti 90 – 93), kuwa na heshima (ubeti 91 – 94), kuwa na umoja (ubeti 105 - 108), kupinga ukabila, urangi, utaifa, dharau, na kuwa mcha Mungu (ubeti 109 – 122). Sifa nyingine ni kutambua neema ya Allah (ubeti 124 - 127), kutafuta elimu (ubeti 128 – 130), kushikana na watu wema (ubeti 136 – 139), kuwapenda majirani (ubeti 153), kuwafanyia wema wazazi (ubeti 162 – 187), na kujiepusha na tabia mbaya (ubeti 154 - 160). Kwa mfano, beti zifuatazo zinafundisha na kuhimiza umoja:

Umoja ulimwenguni	Umoja una sutuwa
Kwa waliona yakini	Umoja unakukuwa
Ni nguvu zisizo kifani	Umoja una kuchewa
Katika nzima duniya	Hukimbiza kulla baya
(ubeti 105)	(ubeti 106)

Mafundisho ya umoja anayotueleza mtunzi wa utenzi huu msingi wake unatoka katika Kurani Tukufu kwenya Surah 3:103, Allah (S.W) anatumia, “Shikamaneni katika kamba ya Mwenye enzi Mungu nyote pamoja wala msifarikiane...”. Mafundisho ya aya hii yanahimiza watu wawe kitu kimoja. Aidha, mtunzi anabainisha ukabila na madhara yake katika beti zifuatazo:

Ukabila ndiyo sumu	Lakini Mwenyezi Mungu	Metufanya mbali mbali
Utanguwao kaumu	Muumba n’ti na mbingu	Taifa lile na hili
Na mambo e’hayadumu	Aliwatawanya mafungu	Na wake na marijali
Kwa wenye kuutumia	Kwa lengo lake jaaliya	Kwa nguvu zake Jaliya
(ubeti 111)	(ubeti 113)	(ubeti 114)
Na sababuye tunene	Kisha tena amenena	M’ngu hakuzi sharifu

Ni kutaka tujuwane Na kubwa mno nyengine Ni kumwadudu sikiya (ubeti 115)	Ambayo ni bora sana Kwake yeye Subhana Nu andamane na ndiya (ubeti 116)	Wala shekhe maarufu Atizamalo Latwifu Na amali swalihiya (ubeti 117)
---	--	---

Takribani beti zote hizo hapa juu zinathibitisha jinsi mtunzi alivyotumia iktibasi katika kufikisha mafundisho ya dini. Maelezo yote yaliyotolewa na mtunzi wa utenzi huu katika beti hizi yanajumuishwa katika aya ya Kurani (Surah: 49:13). Allah (S.W) anasema, “Enyi watu Hakika Sisi tumekuumbeni kutokana na mwanamume na mwanamke. Na tumekujaaleni kuwa ni mataifa na makabila ili mjuane. Hakika aliye mtukufu zaidi kati yenu kwa Mwenyezi Mungu ni huyo aliye mchamungu zaidi katika nyinyi. Hakika Mwenyezi Mungu ni Mwenye kusamehe, Mwenye khabari.” Mafundisho kuhusu sifa za ucha Mungu zimeelezwa katika Kurani Tukufu pamoja Hadithi za Mtume (S.A.W). Kama aya zinavyotuelezea kwamba Allah (S.W) haangalii sura au rangi au kabila au nasaba na kadhalika bali huangalia nyoyo za waja wake. Kujipamba na tabia njema ni miongoni mwa sifa zinazomfanya mtu kuwa na utu. Mtunzi amejitahidi kutukumbusha tujipambe kwa tabia njema. Miongoni mwa sifa za kuwa na tabia njema tunazipata katika ubeti ufuatao:

Kadhalika mukumbuke
Mtu mwema kwa wenzake
Ni kuwa ulimi wake
Hawauneni vibaya (ubeti 145)

Falsafa ya mtunzi kutumia mfumo wa iktibasi katika ubeti huu msingi wake unafungamana na mafundisho ya Uislamu. Mafundisho kuhusu ulimi, Mtume (S.A.W) anasema, “Mwenye kumuamini Mwenyezi Mungu na siku ya mwisho basi awe ni mwenye kusema jambo zuri au anyamaze kimya” (Al-Bukhari na Al- Muslim). Mafundisho tunayopata katika hadithi hii hapa ni kwamba, mwanadamu anatakiwa kila wakati awe ni mwenye kuchunga sana ulimi wake usije ukamponza na kumpeleka kusiko stahiki. Ujumbe ni kwamba panapolazimu mtu kuongea basi ni vyema kwake kutumia ulimi wake kwenye mazungumzo yenye manufaa lau huna cha kuzungumza ni vyema kunyamaa.

Aidha, masuala kuhusu kushirikiana na watu wema (beti 136-139), msingi wake ni maneno ya Allah (S.W) yanayopatikana katika Kurani (Surah: 103: 1-3) anayesema, “Naapa kwa zama. Hakika binaadamu bila shaka yumo katika hasara. Ila wale walioamini, na wakatenda mema, na wakausiana kwa haki, na wakausiana kusubiri.” Hivyo ni wajibu wetu kama wanadamu kushikamana na watendao mema.

5.4 Mazingatio

Mtunzi anatutaka wanadamu tuwe ni wenye kuzingatia kila wakati juu ya neema za Allah (S.W) alizotufadhili. Kwa mfano, katika beti za 190-192, mtunzi anatusia tusiwadharau maskini kwani hakuna aliyeomba kuwa fukara, au maskini, au tajiri bali

ni qahiri⁶ yake Allah (S.W) humpa amtakaye. Aidha, katika beti za 201-211 mtunzi anataka tuzingatie kwamba anayeruzuku ni Allah (S.W) na wala hatupaswi kuwa na hofu na hilo. Aidha, mtunzi anatutaka tuwe wenye kushukuru kwa kile anachotujaalia Allah (S.W). Mafundisho yote katika beti hizi msingi wake ni Kurani Tukufu na Hadithi za Mtume Muhammad (S.A.W). Aya za Kurani na Hadithi za Mtume tofautitofauti zimekuwa mstari wa mbele katika kumwongoza mwanadamu kufahamu utukufu wa Allah (S.W). Katika Kurani Surah: 11:6, Allah (S.W) anasema “Hakuna kiumbe/mnyama yeyote anayetembea katika ardhi ila riziki yake iko kwa Mwenyezi Mungu, Naye anajua makao yake na mapito yake.” Kadhalika, katika Kurani Surah: 17:30 Allah (S.W) anaendelea kuonesha fadhila zake kwa waja wake aliposema, “Hakika Mola wako Mlezi humkunjulia riziki amtakaye, na humpimia amtakaye. Hakika yeye kwa waja wake ni Mwenye kuwajuwa na kuwaona”. Aidha, kuhusu fundisho alilolitoa mtunzi la kumshukuru Allah (S.W) ni pale aliposema, “Na alipotangaza Mola wenu Mlezi: Mkishukuru nitakuzidishieni; na mkinikufuru, basi adhabu yangu ni kali (Kurani Surah: 14:7).

5.5 Unyumba

Unyumba, yaani mume na mke wapasavyo kuishi pamoja, ni sifa nyingine muhimu ambayo Bhalo anaona ni bora na yampasa mtu awe nayo. Kwenye dibaji ya *Utenzi wa Mtu ni Utu*, Khan anaeleza kwamba mume anatarajiwa abainishe utu wake kwa kumtendea vyema mkewe. Mke naye kwa upande wake ana wajibu wake kwa mumewe. Anatarajiwa amtii mumewe daima kwa sababu mume ndiye mwenye kumkimu kila kipasacho kufanyiwa mke. Pia, mke awe ni mpandaji mwema wa jitihada za umahiri wa kuimarisha masikizano baina yake na mumewe na hii ndiyo maana ya kuoana. Hata hivyo, tukichunguza kwa makini maelezo ya Khan, tunabaini kwamba, mke ndiye mwenye nafasi kubwa katika kuimarisha ndoa. Ingawaje falsafa hii ya kuonekana mke kuchukua jukumu zaidi katika kuimarisha ndoa inakinzana na wafemenisti. Wafemenisti hasa wale wenye msimamo wa kiharakati, hupigia debe usawa wa jinsia katika majukumu na maumbile jambo ambalo kwa hakika ni kinyume na uumbaji wa Allah (S.W). Allah (S.W) ameumba jinsia hizi mbili na kila mmoja akapewa majukumu yake kulingana na maumbile yake. Kadhalika, wafeministi wanaamini kuwa ndoa ni miongoni mwa taasisi inayomkandamiza mwanamke. Itikadi/imani ya aina hii haina mashiko kwa Waislamu Waswahili. Kwao ndoa ni miongoni mwa jambo la msingi lenye muruwa. Aidha, familia bora huanzwa kujengwa katika ndoa iliyofuata misingi ya dini ya Uislamu. Mafundisho ya dini ya Uislamu yamempatia kila mwenza katika ndoa majukumu yake, yaani mume ana majukumu yake na mke ana majukumu yake.

Ni kutokana na msingi huu, Ahmad Nassir Juma Bhalo anawausia waume kwa wake wawe ni wenye kufanyia huruma na upendo. Mtunzi anatuelezea yale yampasayo mke kufanya na mume kufanya. Kwa mfano, anatumkumbusha haki za mume juu ya mke

---

⁶ ni sifa ya Allah yenye maana ya uwezo wa Allah.

(beti 212-226). Miongoni mwa haki za mume kwa mke ni mume kumtii mke, kumpa maneno mema, kipigo cha mke ni nguo, kufuata sharia za Mungu, na kumuhurumia. Aidha, mtunzi anabainisha haki au majukumu anayotakiwa mke kumfanyia mume wake (beti 227-237). Miongoni mwa hayo ni mke kumtii mume, kutomuudhi mume, kumpikia, usafi wa nyumba, mwili na mavazi, kutoshindana na mume, amlee mume kama kijana, asimfanyie khadaa, na kushika dini siyo kumfuata shetani. Nasaha zote hizi anazotuelezea mtunzi zimo katika baadhi ya aya kwenye Kurani Tukufu na Hadithi za Mtume (S.A.W). Kwa mfano, katika Kurani (Surah: 30: 21), Allah (S.W) anaeleza, “Na katika Ishara zake ni kuwa amekuumbeni wake zenu kutokana na nafsi zenu ili mpate utulivu kwao. Naye amejaalia mapenzi na huruma baina yenu. Hakika katika haya bila shaka zipo Ishara kwa wanaofikiri”.

Mafundisho tunayoyapata katika aya hii Kurani (Surah: 30:21) ni kwamba, katika ndoa mnapatikana mambo mengi ya heri kama vile: utulivu, mapenzi na huruma. Kadhalika, ndoa ni miongoni mwa ibada. Ni ibada ya Sunnah iliyohimizwa. Mtume (S.A.W) anaelezea juu ya rehema ya ndoa kwa kusema: “Mwenye kufunga ndoa ametimiza nusu ya dini yake basi na amuogope Mola wake kwa nusu iliyobakia” (Al-Nisai). Aidha, majukumu na haki alizotuelezea mtunzi katika beti tulizozitaja hapo juu, lengo lake ni kumjenga na kumfanya awe ni mke mwema. Mtume Muhammad (S.A.W) amewabashiria wake wenye sifa njema kuwa ndio wake wa peponi na mume akimpata mke mwema atakuwa amepata kitu bora kuliko dunia. Mtume (S.A.W) anasema, “Hakuna mwenye fadhila wala mwenye kufaidi kwa muumini baada ya ucha Mungu, jambo bora zaidi kwake kama kuwa na mke mwema, anapomuangalia humfurahisha na kumpendeza, anapoapa naye, yeye hujiepusha na kiapo hicho, na akiwa mbali naye hupata hifadhi ya mali yake na nafsi yake” (Al-Nisa na Ibu-Majah). Falsafa ya mtunzi kuhusu unyumba imetokana na Kurani Tukufu na Hadithi za Mtume (S.A.W) tulizozieleza.

5.6 Urafiki

Bhalo anatuusia na kutuelekeza kuchagua rafiki mwema. Mtunzi anaona kuwa urafiki hupatikana kati ya watu pakiwapo na mnasaba fulani kwa watakaojifungamanisha na jambo hili. Mtu mwovu hawezi kuusubiana na mtu mwema na sababu ni kuwa tabia zao zinahitilifiana juu ya matendo yao. Aidha, endapo watu wawili wakasubiana, mara moja urafiki utavunjika au hauwezi kuwa kama unavyotakiwa kuwa. Mtunzi katika beti za 115-299 ametaja mambo kumi ya kumbaini rafiki wa kweli au rafiki mnafiki. Beti zifuatazo ametueleza sifa mbaya na nzuri za rafiki.

Jambo lane la welevu
Mtake mutende ovu
Kiona mekupa nguvu
Si rafiki nakwambiya
(ubeti 305)

Na ambae akukanya
Ili maya kutofanya
Basi huyo nakuonya
Ndiye rafiki wa niya
(ubeti 306)

Wosia huu anaotupatia mtunzi juu ya njia ya kuchagua rafiki msingi wake unatokana na maadili ya dini ya Uislamu. Kama tulivyokwishaelezea hapo awali katika Kurani (Surah: 103: 1-3) Allah (S.W) anatuusia tushikamane na watu wenye kuamini na kutenda matendo mema, wenye kufanya haki na wenye kusubiri, hizi ndizo sifa za watu wema. Kadhalika, Allah anataelezea tena sifa za watu wema katika Kurani (Surah: 23: 1-9) anaposema kuwa wenye kujipamba na sifa hizi ndio warithi watakaorithi Pepo ya Firdausi ambayo ni aina ya pepo ya daraja la juu ambayo Mwenyezi Mungu amewaahidi waja wake watakaofanya matendo mema siku ya kiyama/hesabu.

5.7 Zinduko

Katika beti zilizosalia, mwandishi anatumia kutaka tujiakisi, tujijue na tusidanganyike na dunia. Mtunzi anataka tujue kuwa kuna mauti ambayo kila mtu yatamkuta, hayakimbiliki. Hivyo, anatumia kuwa dunia ina mwisho. Kuna maisha ya ahera ambayo yanataka maandalizi. Anatumia kuwa tutumie uhai wetu kwa ajili ya ahera. Kwani kitakachotusaidia katika maisha ya ahera ni amali njema aliyotenda mtu kabla ya mauti kumfika. Mfano katika ubeti wa 318 anatumia tufahamu kuwa ubora wa mtu ni kujipamba kwa utu na kusifiwa kwa tabia kabla na baada ya kifo.

Mtunzi kuanzia ubeti 333 hadi wa 355 anatumia historia ya ulimwengu na dini zilizoletwa na Mwenyezi Mungu kuwaongoza wanadamu. Anaeleza kuwa kuna mifano mingi ya watu waliokuwa watukufu ambao walitenda mambo ya kupendeza na kuongoa. Kadhalika, wako waliotenda mambo maovu ya kupotosha. Watu wote hawa wako wapi? Wamekufa! – na wengi wao hawakumbukwi kamwe isipokuwa walioweka mifano mizuri ya sifa zao zifaazo kuigwa kwa kuandama sera zao njema. Mwandishi anatumia kuwa mwenye kupata kumbukumbu na kuhuzunikiwa sana na wenziwe ni yule aliyeweka ruwaza ya matendo mema huyu huwa ameweka jina na milele atakumbukwa. Maana jina lake litakuwa hai kwa ajili ya sifa zake njema. Mtunzi anatumia toba katika ubeti wa 381 na anatumia lengo la kuletwa duniani katika ubeti wa 385:

Atubuaye hakika
Maovu akaepuka
Huyu atanusurika
Furahani ataingia
(ubeti 381)

Umeletwa duniyani
Uwandame ya dini
Uwandamapo shetani
Ujuwe umepoteya
(ubeti 385)

Utubaini wazi kinachoelezwa katika mifano ya beti hizo mbili, hapa imetumia mfumo wa iktibasi moja kwa moja. Ubeti wa 381 msingi wake uko katika aya ya Kurani. Katika Kurani Surah: 4:110 Allah (S.W) anasema, “Na anayetenda uovu au akajidhulumu nafsi yake kisha akaomba maghfira kwa Mwenyezi Mungu, atamkuta Mwenyezi Mungu ni Mwingi wa maghfira, Mwenye kurehemu”. Mafundisho ya aya hii ni kuwa mwanadamu anatakiwa awe mwenye kufanya toba. Bila shaka, afanyaye toba atapata msamaha wa Allah (S.W) kwani Allah ni mwingi wa rehema na mwingi

wa kusamehe. Kwa hakika, Allah (S.W) humpenda mja wake anaporudi kwake kutaka msamaha.

Mtunzi anaendelea kutuzindua kwamba daima tuzingatie siku ya kufa; siku hiyo ikiwadia itakuwa huwezi kujisaidia. Maiti hatafahamu mambo yampasayo kufanyiwa kabla ya kuzikwa. Bhalo ameyasimulia haya kwa njia ya kuogofya nafsi ya mtu. Anaeezea kuwa afapo mtu hatajua kuwa yuaoshwa, yuatawadhishwa, yuavishwa sanda, yuatiwa jenezani, yuapelekwa kusaliwa, na mwisho kupelekwa kaburini kuzikwa chini ya ardhi na kaburi lake kufukiwa (beti 388-421). Hii ndiyo itakayokuwa hatima yake. Masimulizi haya ya kufa kwa mwanadamu ni mawaidha tosha ya kujirudi na kutohadaika na dunia. Yanagusa moyo kwani hakuna mwanadamu atakayeyakimbia. Bhalo, kupitia sifa za utu, ametupitisha katika safari ndefu ya mtu kujijua yeye ni nani, kwa nini yupo duniani, na ni sifa gani ajipambe nazo ili kuufikia utu.

6.0 Hitimisho

Makala hii imedhihirisha kwamba mafundisho yote yaliyoibuliwa katika utenzi huu kama vile tawheed, nasaha, upendo, mazingatio, unyumba, urafiki na zinduko yameandikwa kwa mfumo wa iktibasi. Mfumo huu hutumia Kurani Tukufu na Hadithi za Mtume (S.A.W) bila kusema ni Kurani au Hadithi za Mtume. Hii inathibitisha kwamba Bhalo ni mtunzi mwenye falsafa pevu ya kidini kuhusu Mwenyezi Mungu, binadamu, ulimwengu na uhai pale tutakapozingatia kwa makini kitovu cha utenzi wake. Falsafa yake ya mtu ni utu ni kuwa mwanadamu hawezi kuupata huo utu mpaka awe amejipamba kwa matendo na tabia njema. Utu wa mtu ndio utakaoweza kumsaidia kutambua uhai ni mtihani kwa wanadamu kutoka kwa Muumba, mja anatakiwa aishi vyema na wanadamu wenzake, mja anatahadharishwa asighurike na anasa zake ambazo ghafla hukoma mauti yanapomfika.

Ukuruba kati ya utenzi wa Bhalo na Uislamu unatokana na matumizi ya hekima na lugha ya upole katika kutoa mafundisho ya dini. Hakuna hata sehemu moja ambapo mtunzi ametumia lugha ya ukali au matusi. Njia hii ya kufundisha watu dini kwa upole msingi wake ni Kurani Tukufu Allah aliposema, “Waite watu katika njia ya Mola wako kwa hekima na mawaidha mema (maneno laini), na ujadiliane nao kwa namna iliyo bora. Hakika Mola wako ndiye anayewajua waliopotea” (Kurani: Surah: 2:143). Kwa hakika Bhalo amekuwa miongoni mwa waendelezaji wa kutumia tungo katika mfumo wa iktibasi katika karne ya 21. Hivyo, tuna imani kuwa watunzi wa sasa wataweza kuendeleza mfumo kama walivyokuwa watunzi wa tenzi za kale.

Aidha, imedhihirika kwamba *Utenzi wa Mtu ni Utu* unaweza kutumika katika kufundisha maadili ya Uislamu. Ushahidi wa haya ni kwamba utenzi huu umetumika kama chombo cha kuhubiria dini ya Kiislamu kwa kupitia mfumo wa iktibasi ambapo watunzi huchota mafundisho kutoka Kurani Tukufu, Hadithi za Mtume Muhammad (S.A.W) na kutumia fasihi kama ngazi ya kufundishia mafundisho hayo kwa Waswahili. Hii inadhihirika kwamba fasihi kama kioo cha jamii inaweza kutumika kueneza mafundisho na maadili ya Kiislamu hasa kwa wananchi wa kawaida ambao pengine hawajui kusoma Kurani Tukufu kwa Kiarabu (Beja na Mwinyifaki, 2013).

Hata hivyo, atakayetaka kufundisha Uislamu kwa kutumia tenzi zenye mfumo wa iktibasi, lazima kwanza awe na elimu ya Uislamu. Pia, awe na ujuzi wa kuhakiki kazi za fasihi. Hapo ndipo mfundishaji atakapoweza kuyaona mafundisho yaliyomo katika kazi hiyo ya kifasihi.

Marejeleo

- Abdulaziz, M.H. (1994). *Muyaka: 19th Century Swahili Poetry*. Nairobi: Kenya Literature Bureau.
- Al-Banna I.H. (1975). *The Message of Teaching*. Nairobi: Islamic Party Publication.
- Al-Farsy, S.S (1991) *Qurani Tukufu*⁷ (Tafsiri). Nairobi: Nairobi Islamic Foundation.
- Ahmed, A. (1986). *Al Quran: A Contemporary Translation*. Karachi: Akrash Publishings.
- Ahmad. N.J.B. (1966). *Gnomic Verses in Kiswahili*. New York: University of Wisconsin Press.
- Ahmad. N.J.B. (1971). *Malenga wa Mvita*. Nairobi: Oxford University Press.
- Ahmad. N.J.B. (1978). *Taa ya Umalenga* (mh. Abdulatif Abadalla). Nairobi: Kenya Literature Bureau.
- Ahmad. N.J.B. (1979). *Utenzi wa Mtu ni Utu*. Nairobi: MacMillan.
- Al-Farsy, S.S. (1991). *Kurani Tukufu* (Tafsiri). Nairobi: Nairobi Islamic Foundation.
- Allen, J.W. (1977). *Al – Inkishafi: Catechism of the Soul*. Nairobi: East African Literature Bureau.
- Bawany. E.A. (1979). *Islam Our Choice*. Beirut: Muslim World League.
- Beja, S.K. na Mwinyifaki, A (2013) “Iktibasi’ katika Tenzi za Mwanakupona na Al-Inkishafi” katika *Kioo cha Lugha*, 11: 30 - 45.
- Biersteker, A. (1991). “Language Poetry and Power: A Reconstruction of Utendi wa Mwanakupona” in Harrow, W.K (ed.) *Faces of Islam in African Literature*. Pp. 37 – 58.
- Hichens, W. (1972). *Al - Inkishafi: The Soul’s Awakening*. London: Oxford University Press.
- Ibn-Hajar (h m). *Bulugh Al-Maram. Min Adilat Al-Ahkam*. Delhi: Millat Book Center.
- Ibrahim, N. S. (1991). “Islam and Secularity in Swahili Literature: An Overview” in Harrow, W.K (ed.) *Faces of Islam in African Literature*, pp 37 – 58.
- Ibrahim, N.S. (2001). An Approach to Literature and Literary Criticism Based on Islamic Principles and Aesthetic. *Tasnifu ya Uzamifu*, (Haijachapishwa). Islamic University in Uganda, Mbale.
- Kahtany, A. (2000). *The Universality of Islam*. Riyadh: Al-Muntada Al-Islamiya.
- Khan, M. M (1979). The Translation of the Meaning of *Sahih Al-Bukhari Arabi – English*. Lahore: Kazi Publication.

---

⁷ Sura za Kurani zilizorejelewa zimetoka humu.

- Maulana, M. A. (1986). *The Religion of Islam: A Comprehensive Discussion of the Sources, Principles and Practices of Islam*. Delhi: Taj Company.
- Mulokozi, M.M. (mh.) (1999). *Tenzi Tatu za Kale*. Dar es Salaam: TUKI.
- Mulokozi, M. M. na Kahigi, K. K. (1979). *Kunga za Ushairi na Diwani Yetu*. Dar es Salaam: Tanzania Publishing House.
- Njogu, K. na Chimera, R. M. (1999). *Ufundishaji wa Fasihi: Nadharia na Mbinu*. Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation.
- Nabhanny, A. S. (1971). *Utenzi wa Mwangaza wa Dini*. Mombasa: Coronation Printers.
- Rafiqul, I. M. (1985). "Islamization: A Reform Movement for Faith Based Intellectualism and Activism". A Professional Lecture presented on 19/1/98 at Islamic University in Uganda, Mbale.
- Shahid, I. (1980). "Arabic Literature" in Holt (1991) *Cambridge History of Islam*. Vol. 2B London: Cambridge University Press. PP. 657-671.
- Shihabdhin, S. na Mnyampala, M. (1974). *Historia ya Kiswahili*. Nairobi: Oxford University Press.
- Taib, A.H. (2004). Mafundisho ya Uislamu katika kazi za Shaaban Bin Robert. Tasnifu ya MA Kiswahili. (Haijchapishwa) Islamic University in Uganda, Mbale.
- Wamitila, K.W. (2008). *Misingi ya Uchanganuzi wa Fasihi*. Nairobi: Vide-Muwa Publishers.
- Yar-Shater, E. (1980). "Arabic Literature" in Holt (1991). *Cambridge History of Islam*. Vol 2B, Cambridge: Cambridge University Press, Pp. 672 - 681.
- Zamora, L.P, na Faris, W.B. (Eds.). (1995). *Magical Realism: Theory, History, Community*. London: Duke University Press.